Vormgevers maken met oude technieken modern aardewerk

Hé, dat komt uit Makkum

Al meer dan vier eeuwen bakt Koninklijke Tichelaar in Makkum aardewerk. Om het imago op te frissen doet de fabriek een beroep op moderne vormgevers als Hella Jongerius. En staan de Friezen vanaf vandaag op de hippe Salone del Mobile in Milaan. 'Dat je tradities hebt, betekent nog niet dat je stil moet blijven staan.' Door Jeroen Junte

'Dus het rood wordt harder?' Ontwerpster Hella Jongerius vraagt het nog maar eens, terwijl haar hand liefdevol over de grote vaas glijdt. 'Jo', antwoordt Jan Tichelaar, directeur van de aardewerkfabriek Koninklijke Tichelaar Makkum. 'En we gaan er ook voor zorgen dat die rode bloemen niet zo knijpen naar die groene lijn.'

'In orde dus?', vraagt Bernadine Walrecht, de art director van de Friese producent van traditioneel aardewerk. Maar de hand van Tichelaar gaat al richting de tafel vol aardewerk. 'De kleine vaas. Gewoom al helemaal goed, toch?'

'Hoie in ome', zegt Jongerius. 'In orde.'

Zo gaat het al een uur. Op de tafel staan stapels borden, kommen, schalen, vazen en kandelaars – de nieuwe collectie die Hella Jongerius ontwierp voor Koninklijke Tichelaar Makkum. Elk stuk aardewerk is anders en toch vormen ze onmiskenbaar één familie. Stuk voor stuk roomblank met een grove schildering van een bloem en een of meerdere decoratieve lijnen. Maar het meest opvallend is de grillige hap uit het glazuur, waardoor de naakte klei deels zichtbaar is. 'De scherf', noemt Tichelaar die.

Een maand geleden zaten ze ook al aan deze tafel, zonder Jongerius die toen net was bevallen. Toen werd vooral de scherf geïnspecteerd. Daarvoor was een nieuw, onzichtbaar glazuur ontwikkeld. Er werd wat geïmmpeld van 'te moeilijk' of 'dat kan niet', maar uiteindelijk werd dit niet volgde. Al werd ook toen een stapel borden, kommen en schalen in orde bevonden.

Eigenlijk 'pingpongen' de ideeën en schetsen al een jaar lang over en weer tussen Tichelaar, Walrecht en Jongerius. Welk motief moet op de borden? Welke vorm krijgt de scherf? Moeten er naast borden en kommen ook bekers komen? (Nee.) Nu de definitieve collectie wordt gepresenteerd vallen de puzzelstukjes in elkaar. Jongerius: 'Zie je hoe mijn hand precies in de scherf past als ik dit kommetje oppak?'

Het moment suprême volgt als een werknemer, met de vegen klei nog op zijn brock, een schaal van zeker een halve meter doorsnee op tafel zet. 'Voorzichtig; hij komt nêt uit de oven', waarschuwt hij. Als kinderen rond een krijtkeukuil buigen ze zich over de schaal. Er wordt gevoeld aan de klei. Gewroven. Zelfs gekraad, vooral over de scherf. Maar nog meer wordt er gekeken, van dichtbij en veraf. En naar elkaar. Ze zijn eensgezind: het is het pronkstuk. In orde? Ja. Hè, hè.

Maak een herinterpretatie van de eeuwenoude collectie van ons bedrijf, dat was in het kort de opdracht die Tichelaar aan Jongerius gaf. Een naam voor deze nieuwe collectie was zo gevonden: *Nontemporary*. 'De decoraties zijn gesampled uit de bestaande Tichelaar-collectie, met hier en daar wat eigen inbreng', zegt Jongerius.

Dat de schilderingen volgens eeuwenoude technieken zouden worden aangebracht, dat stond eigenlijk al vast. 'Wint we zijn het laatste bedrijf ter wereld dat nog de majolica-techniek gebruikt', zegt de directeur. Bij deze techniek – 'letterlijk zo oud als de Meden en Perzen' – wordt over de ruwe, gebakken klei eerst een roomwitte laag tinglazuur aangebracht. Over dit glazuur wordt de kleurige decoratie geschilderd, en dan pas wordt het aardewerk afgebakken. 'Het mooie van majolica is dat de kleuren zo in elkaar overvloeien.'

In de kluis liggen nog steeds de originele recepten voor het unieke kleurpigment voor het glazuur, de sleutel wordt van vader op zoon overgegeven. Nu zijn voor het eerst ook borden en kommen gemaakt met uitsluitend groene of rode decoraties.

Aan de basis van het Makkumer aardewerk staat de *Fryske gliele*, de vette klei die zo'n tien kilometer buiten het dorpje wordt gestoken uit de weilanden. Na een eerste keer afbakken – de 'biscuit-brand' genaamd – krijgt deze klei een zachte gele kleur. Om dat ambachtelijke aspect te benadrukken laat Jongerius op elk ontwerp een deel van die onbehandelde gele klei zien. De grillige vorm van de scherf wordt bepaald door de hoek waarmee schaal, vaas of bord met de hand in het witte glazuur is gehouden.

Fryske gliele beschilderd volgens de majolica-techniek; zo bakken ze hun aardewerk al meer dan vierhonderd jaar in Makkum. In 1960 vierde het bedrijf nog het driehonderdjarig bestaan. Maar begin jaren negentig ook een bedrijfsakte uit 1594 op. Inmiddels bestaat de aardewerkfabriek zelfs al 433 jaar, want recentelijk werd een tekening uit 1572 gevonden waarop met kruilende letters *bricaria* (steenfabriek) staat geschreven op precies dezelfde plek waar Tichelaar nu met Jongerius aan tafel zit. 'Zijn we in amper veertig jaar toch maar mooi ruim 150 jaar ouder geworden.'

Met de huidige directeur staat al weer de elfde generatie Tichelaars aan het roer. Er is veel veranderd sinds zijn voorouder Freerk Jans in 1674 de naam Tichelaar (oud-Nederlands voor steenbakker) aannam. Van gebruiksvoorwerpen verschoof het accent door de eeuwen heen naar sieraardewerk. En ook daar zat de kiad behoorlijk in toen Jan Tichelaar in 1990 de fakkel van zijn vader overnam. Het aantal werknemers was al gehalveerd tot ongeveer tachtig (inmiddels zeventig). 'We leden aan het het Oisterwijk-complex', merkt Tichelaar op. Net als de rustiek eikenhouten meubels uit dit Brabantse plaatsje werd ook het Makkumer aardewerk gezien als oubollig. 'Wit en kunststof waren de trend, het liefst met chroom.'

Eind jaren negentig haalde Tichelaar rigoureus de bezem door het bedrijf. Het hele magazijn vol schalen, borden en wat ol niet ging in de ramsj. Net toen Tichelaar zich boog over de vraag: hoe nu verder, klopte de Italiaanse design-grootheid Ettore Sottsass aan. Of Tichelaar de tegels kon leveren voor een villa die Sottsass had ontworpen. Niet veel later stond ook architect Erick van Egeraat in Makkum op de stoep voor een pomeranten gevel. En daarna volgde Koen van Velsen die bakstenen met een zilveren glazuur wil voor een TU-gebouw in Eindhoven. Inmiddels voelt iedere architect of ontwerper die superieur keramiek rodig heeft de weg naar Makkum te vinden.

Een tegel bakken kan iedereen, dat weten ze in Makkum ook. 'Dus moeten wij maken wat anderen niet kunnen', vat Tichelaar de nieuwe bedrijfsfilosofie samen. Wandelend door de werkplaats zegt hij bij een mozaïek van oude, gebroken tegels waar het glazuur vanaf is gespat: 'Een restauratiekluis voor het Rijksmuseum.' En iets verderop, wijzend op een stapel tegels met druppelige glazuur die ligt te drogen: 'Voor een nieuw bouwproject van architectenbureau MVRVD in Amsterdam. Reken maar dat het tijd kostte om zo'n glazuur vorstbestendig te maken.'

Inmiddels zijn zulke speciale projecten naast de aardewerken vorsten voor rieten daken waar Tichelaar het monopolie op heeft, de kurk waar het bedrijf op drijft. Maar de consumentenmarkt bleef lonken. Dus werd in 2000 Walrecht binnengehaald als art director om de nieuwe artistieke koers van het bedrijf te bewaken.

Voor het eerst werden topontwerpers benaderd voor nieuwe producten. Hella Jongerius beet het spits af met haar *B-set*, een servies dat opvalt door imperfectie. Door porselein op de verkeerde temperatuur te bakken gaat het bobbelen en krom trekken. Het resultaat is een nieuw servies dat dezelfde vertedering opwekt als dat oude gebarsten kopje van oma. Walrecht: 'Het was voor het eerst dat In Makkum werd gewerkt met porselein.' Al snel breidde de collectie uit met onder meer de *Mama*-vaas van Roderik Vos, de wijnkoeler van Arian Brekveld en de *Drop tile*, een tegel met een transparante kunststof druppel van Arnout Visser.

In 2002 lanceerde Tichelaar *Nothing New*, een project waarbij Jurgen Bey, Hella Jongerius en Marcel Wanders een eigentijdse interpretatie maakten van de eeuwenoude decoraties van het Makkumer bedrijf. Walrecht: 'We zijn een bedrijf met tradities, die moet je niet over boord gooien maar juist koesteren. Mensen noemen de vierhonderd jaar oude tradities van dit bedrijf.

Met *Nothing New* presenteert Tichelaar zich ook voor het eerst op de Salone del Mobile in Milaan, de meubelbeurs waar de trends per jaar wisselen. 'Dat je tradities hebt, betekent nog niet dat je stil moet blijven staan', zegt Walrecht. De jaarlijkse presentatie van een nieuwe collectie op deze gerenommeerde meubelbeurs is inmiddels zelf een traditie geworden. Vorig jaar was dat met *Still Life*, een project van Studio Job. 'En met zo'n naam heb je het echt over de haute couture van de designwereld.'

Nu gaat het roer weer eens om. 'Al die publiciteit is natuurlijk hartstikke vleiend. Maar je betaalt er geen rekeningen mee', zegt Tichelaar. Verkoop wordt het nieuwe streven. 'We maken eigenlijk nog steeds alleen maar sierwerk.' Dus gaf hij Jongerius nog een richtlijn mee: ontwerp een gebruiksvoorwerp dat in grote aantallen kan worden geproduceerd. 'Maar', zo voegde hij er aan toe, 'het moet handwerk blijven'.

Want de uitstraling van het oudste bedrijf van Nederland mag dan eigentijds zijn, de productietechnieken blijven ouderwets. In de werkplaats wordt de natte klei nog steeds met duimen in mallen geperst. Op enkele meters afstand staan de ovens te glocien. In het schildersatelier hangt de geruijde rust die bij dit monniikenkarwei hoort; nog steeds worden alle schilderingen met de hand aangebracht.

Op tafel staat het pronkstuk, de ovenverse schaal. 'Zo lekker ruw en toch beeldschoon', een ontwerp dat volgens Jongerius iedereen wil hebben. En toch hangt er een wat ongemakkelijke stilte. 'Wat mag zoiets nou kosten?', had ze gevraagd. En na wat gedraai zuchtte Tichelaar: 'Daar wil ik nog niet aan denken.'

Maar even later vliegen de bedragen over tafel. Vijfhonderd euro voor de schaal, ongeveer de helft voor de grote vaas, zestig voor een bord – geen kinderschilling bedragen, meent Walrecht.

'Je koopt zo'n bord niet om er aardappels met jus van te eten', bouwt Jongerius de moed er in. 'Dit is speciaal voor jou met de hand in en uit de oven geschoven. Dat heeft een prijs.'

Dan geeft de directeur het verlossende woord: 'Het is ook niet belangrijk. We gaan ze gewoon maken. Als wij zulk aardewerk niet meer maken, dan maakt niemand het.' ■

Boven: In de fabriek van Tichelaar in Makkum staan vazen ontworpen door Hella Jongerius.
Links: Handgeschilderd bord, ontworpen door Hella Jongerius. FOTO'S JOOST VAN DEN BROEK – DE VOLKSKRANT

Eigenlijk 'pingpongen' de ideeën en schetsen al een jaar lang over en weer. Welk motief moet op de borden? Welke vorm krijgt de scherf?

Nontemporary is te zien op de Salone del Mobile in Milaan. Aansluitend wordt de collectie verkocht in de showroom van Koninklijke Tichelaar Makkum, Turfmarkt 65 in Makkum. www.tichelaar.nl